

УДК 330.341

Борецька Н.П.*доктор економічних наук, професор
Київського національного університету технологій та дизайну***Якимчук І.Ю.***магістр
Київського національного університету технологій та дизайну*

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті проаналізовано проблеми, основні концептуальні напрями та особливості інноваційної діяльності промислових підприємств, процес оцінки ефективності інноваційної діяльності промислових підприємств. Обґрунтована сутність категорії та проаналізовані складники поняття «ефективність». Досліджено вплив ефективної інноваційної діяльності на збільшення конкурентоспроможності підприємств, удосконалення бізнес-процесів. У сучасних умовах досягнення сталого розвитку вітчизняної економіки залежить від вирішення питань підвищення ефективності інноваційної діяльності промислових підприємств.

Ключові слова. Інноваційна діяльність підприємства; ефективність; ефективність інноваційної діяльності; процес оцінки ефективності; критерії ефективності.

Борецкая Н.П., Якимчук И.Ю. ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье проанализированы проблемы, основные концептуальные направления и особенности инновационной деятельности промышленных предприятий, процесс оценки эффективности инновационной деятельности промышленных предприятий. Обоснована сущность категории и проанализированы составляющие понятия «эффективность». Исследовано влияние эффективной инновационной деятельности на увеличение конкурентоспособности предприятий, совершенствование бизнес-процессов. В современных условиях достижения устойчивого развития отечественной экономики зависит от решения вопросов повышения эффективности инновационной деятельности промышленных предприятий.

Ключевые слова. Инновационная деятельность предприятия; эффективность; эффективность инновационной деятельности; процесс оценки эффективности; критерии эффективности.

Boretskaya N.P., Yakimchuk I.Y. EVALUATION OF INNOVATION ACTIVITY EFFICIENCY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

The paper analyzes the problems, the main conceptual directions and features of innovative activity of industrial enterprises, the process of assessing the effectiveness of innovation activities of industrial enterprises. The essence of the category is substantiated and the components of the concept "efficiency" are analyzed. The influence of effective innovative activity on increasing the competitiveness of enterprises, improving business processes was investigated. In modern conditions, achieving sustainable development of the domestic economy depends on addressing the issues of increasing the efficiency of innovation activities of industrial enterprises.

Keywords. Innovative activity of enterprise; efficiency; innovative activity efficiency; process for assessing effectiveness; performance criteria.

Постановка проблеми. У сучасний період швидкого розвитку продуктивних сил інновації є головною рушійною силою динамічного розвитку суспільного виробництва. Саме тому економічна та фінансова стійкість підприємств та можливість їх подальшого розвитку значною мірою зумовлені здатністю до інновацій та ефективністю реалізованих нововведень. Це зумовлює актуальність та необхідність дослідження сутності та ефективності інноваційної діяльності промислових підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання аналізу проблем інноваційного розвитку економічних систем, визначення сутності інноваційних процесів, форм та методів досягнення їх ефективності посіли одне із провідних місць у дослідженнях відомих зарубіжних економістів і вчених, таких як П. Друкер, Е. Менсфілд, Ф. Ніксон, Г. Перлакі, Б. Санто, Б. Твісс, Р. Фостер, Ф. Хаберланд, В. Хартман, Й. Шумпетер. Свій внесок у розвиток теоретико-методологічних та практичних основ інноваційної діяльності зробили українські вчені, такі як А.І. Амоша, О.Ю. Бибочкина, С.А. Володіна, О.І. Дідченко, І.О. Іртищева, П.А. Лайко, А.В. Лісовий, Л.П. Марчук, І.В. Прокоп, А.М. Поддєрьогіна, П.Т. Саблук, Н.Д. Чумаченко, В.С. Шебанін, О.В. Шубравська, Ю.В. Яковець.

За останні десятиліття суттєво змінилися умови розвитку національних економік, які висувають нові вимоги до механізму функціонування інноваційної діяльності та до її ефективності. Все це потре-

бує переосмислення теоретико-методологічних засад інноваційної діяльності на макро- та мікрорівнях. Особлива увага при цьому належить процесу інноваційної діяльності на підприємствах як складника інноваційного механізму, де забезпечується практична реалізація інновацій.

Формулювання цілей та завдання статті. Дослідження методів оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємств та доцільність їх використання в сучасних умовах. Основною метою статті є теоретичне обґрунтування процесу оцінки ефективності інноваційної діяльності промислових підприємств із виокремленням основних етапів процесу оцінки, що коригуються під впливом класифікації базових ознак інновацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «інновація» охоплює такі широкі аспекти, як продуктивні сили та виробничі відносини, є основою створення нового продукту чи послуги, удосконалення процесів діяльності підприємства, може бути викликана потребами ринку та результатом діяльності розробників. «У відповідності до міжнародних стандартів інновація визначається як кінцевий результат інноваційної діяльності, який втілюється у вигляді нового або удосконаленого продукту, нового або вдосконаленого технологічного процесу, який використовується у практичній діяльності або у новому підході до соціальних послуг [1, с. 133].

Найпоширеніше розуміння поняття «інновація» полягає у результаті творчої діяльності, який є

новим чи удосконаленим продуктом, технологічним процесом, що реалізується на ринку. Таким чином, головними рисами інновації є науково-технічна новизна, можливість виготовлення на виробництві, задоволення попиту ринку.

Інновація виникає слідом за утворенням 5 типів змін: використанням нової техніки, технологій; наданням продукту нових властивостей; використанням нової сировини; зміною в устрої організації виробництва та процесах, із ним пов'язаних; із появою нових ринків збуту.

Термін «інновація» може розглядатися як процес. У широкому значенні він складається з таких етапів, як:

1) фундаментальні дослідження, що мають суто теоретичний характер і результат у вигляді відкриттів законів, закономірностей, інших фундаментальних понять;

2) прикладні науково-дослідні роботи: спеціальні дослідження, результат яких – вузькі закономірності чи певні технічні рішення, що мають вигляд винаходу;

3) дослідно-конструкторські роботи: результати – експериментальне виробництво, підготовка виробництва новинок, отримання дослідних зразків, створення робочої документації;

4) промислове виробництво, що характеризується серійним, масовим виробництвом, реалізацією продукції кінцевому споживачу [1, с. 136].

Можливості інноваційного розвитку підприємства характеризуються сукупністю наявних ресурсів, що визначають його спроможність до створення, пошуку, відбору та впровадження нововведень і характеризуються поняттям «інноваційний потенціал». Інноваційний потенціал є одночасно результатом реалізації і передумовою вибору певних інноваційних стратегій, чинником, що показує ступінь прийнятливості підприємства до інновацій.

Планування інноваційної діяльності пов'язане з реалізацією певного комплексу функцій: основних (відбивають сутність планування), специфічних (розкривають зміст планового процесу) та забезпечувальних (сприяють виконанню основних і специфічних). На їх основі утворюються функціональні підсистеми – визначення цілей і пріоритетів, розроблення планів, обґрунтування заходів, проектів, підсистеми нормативно-методичного, інформаційного, матеріально-технічного, організаційного, кадрового забезпечення та узгодженості в системі планування інновацій [2, с. 11].

Інноваційний розвиток ґрунтується на системі взаємопов'язаних етапів, спрямованих на ефективну оцінку і відбір інновацій для впровадження на підприємстві. Ці етапи обґрунтовуються економічними методами ефективності інновацій із тим, щоби підприємства на корпоративному рівні під час визначення перспективних цілей могли аналізувати і враховувати завдання інноваційного розвитку [3, с. 210].

Для оцінки ефективності інноваційної діяльності промислових підприємств використовують різні джерела інформації: дані спеціальних спостережень, статистичні дані, облікові реєстри, фінансову та поточну звітність. Проте під час формування аналітичної інформації виникає низка складнощів з її отриманням. Органи статистики не обробляють і, відповідно, не вимагають від підприємств усієї інформації про інноваційну діяльність. Статистика має у своєму розпорядженні лише дані про те, скільки було витрачено грошових коштів на різні види інноваційної діяльності, який був обсяг виробленої та реалізованої

продукції [4, с. 99]. Тому провести порівняння поточного впровадження аналогічних інновацій інших підприємств досить складно, а часто і взагалі неможливо. Ще однією складністю у формуванні аналітичної інформації є її запізнілий стан. Складання річних звітів поточного року відбувається дещо пізніше після формування планів на наступний рік. Таким чином, проведення аналізу даних за поточний рік втрачає актуальність у період динамічної та інтенсивної інноваційної діяльності.

Розглядаючи більш детально питання оцінки економічної ефективності інноваційної діяльності промислових підприємств, доцільно відзначити її особливості, що відрізняють її від визначення ефективності іншої діяльності [5, с. 95]:

1. Оцінюючи ефективність інновацій, необхідно враховувати не тільки загальний дохід (корисний результат), який можна отримати за весь період корисного використання нововведень, але і його приріст порівняно з аналогами. Порівняльна оцінка ефективності нововведення сприяє вибору найоптимальнішого варіанту з числа можливих і визначенню його впливу на економічні показники господарської діяльності підприємства.

2. Оцінюючи ефективність інновацій, необхідно провести розподіл, як трансформуються нововведення, адже на початку створення ідея завжди є чимось новим, а на виході перетворюється або в інновацію, або в удосконалений продукт. Такий розподіл пов'язаний з тим, що характеристики вдосконаленого продукту вже здебільшого відомі, натомість інновації окреслені нечіткими характеристиками.

3. Методи оцінки ефективності інновацій ґрунтуються на системі оціночних показників, враховуючи інтереси держави, виробників, споживачів, інвесторів, відображаючи необхідні показники для кожного з них з урахуванням ролі кожного з елементів у процесі проведення інноваційної діяльності.

4. Методи оцінки ефективності інновацій повинні містити показники, які відображають інтегральний (загальний) ефект від створення, виробництва й експлуатації нововведень. Такий підхід дає змогу дати узагальнюючу (комплексну) оцінку ефективності нововведення і провести розподіл здобутків кожного елемента під час упровадження інновацій.

5. Для інноваційної діяльності доцільно застосувати не тільки методи дисконтування, але і методи компаундингу та ануїтету. У такому разі виникає можливість розраховувати економічний ефект за кожним роком корисного використання нововведень і більшою мірою пов'язати показники ефективності з реальними господарськими процесами, які будуть відбуватися в економіці. Такий варіант дає можливість оцінити економічну ефективність на кожному етапі впровадження інновацій і, як наслідок, скласти прогнозний показник ефективності.

Для здійснення об'єктивного та комплексного оцінки інноваційної діяльності доцільно визначитися із сутністю категорії «ефективність», дослідити її зміст та підходи до визначення, виокремити особливості вияву ефективності саме інноваційної діяльності. Економічний словник дає таке визначення: ефективність – це досягнення визначених показників результативності процесу, проекту чи операції з використанням мінімально можливих витрат. Адаптуючи таке визначення до особливостей інноваційної діяльності, в яких додаткові витрати не погіршують, а, навпаки, здебільшого удосконалюють та покращують процес упровадження інновацій, можна зазначити, що ефективність інноваційної діяльності – це

комплексна характеристика, яка відображає показник результату впровадження інновацій у співвідношенні до витрачених ресурсів; спроможність досягати поставлених цілей і здатність до стійкої життєдіяльності в конкурентному ринковому середовищі.

Фундаментальний внесок у розвиток поняття ефективності зробив італійський економіст і соціолог Вільфредо Парето, який визначив, що ефективність досягається тоді, коли всі вигоди від обміну вичерпані.

Аналіз поняття «ефективність» показав, що більшість сучасних авторів, які його формують, розуміють цю категорію як відношення ефекту (результату) до витрат або ресурсів, що були витрачені на його отримання [3, с. 216]. Тобто критерії ефективності формуються, базуючись на витратному (спожиті ресурси) та ресурсному (застосовані ресурси) підходах. Витратний підхід відображає ефект, отриманий з кожної одиниці сукупних витрат. Ресурсний підхід покликаний характеризувати ефективність використаних ресурсів: трудових, матеріальних, фінансових. Водночас більшість вітчизняних фахівців звертають основну увагу на питання оцінки економічної ефективності інноваційної діяльності [6, с. 450], залишаючи поза увагою інші ефекти. Натомість доповнення критеріїв ефективності сприятиме комплексній характеристиці інноваційної діяльності, пошуку резервів її покращення, в тому числі збільшення її економічних ефектів.

Ефективність діяльності організації виражається через економічні та фінансові показники. В умовах ринкових відносин не може бути уніфікованої системи показників. Крім того, до системи показників ставляться деякі вимоги. Ці показники мають:

- 1) охоплювати процеси на всіх стадіях життєвого циклу товару;
- 2) формуватися на перспективу, мінімум на 3–5 років, на основі ретроспективного аналізу діяльності організації;
- 3) спиратися на дані з конкурентоспроможності конкретних товарів на конкретних ринках за конкретний період;
- 4) бути виражені абсолютними, відносними і питомими величинами (наприклад, прибуток, рентабельність товару у виробництві, питома ціна товару);
- 5) бути пов'язаними з усіма розділами плану;
- 6) відображати всі аспекти фінансової діяльності організації (доходи, витрати, страхування, ліквідність цінних паперів і коштів, податки та ін.);
- 7) проектування остаточних показників треба здійснювати на основі різноманітних розрахунків, із визначенням міри ризику і стійкості фінансової діяльності, з використанням достатнього та якісного обсягу інформації [7, с. 379].

Для промислового виробника як суб'єкта господарювання найважливішою метою впровадження інновацій є підвищення економічної ефективності його функціонування. Тому будь-яку інноваційну діяльність у виробництві, її результати насамперед варто оцінювати з позицій економічної доцільності. Відповідно до сучасної методології визначення економічної ефективності різних заходів треба здійснювати в межах проектного аналізу, тобто для оцінки економічних результатів інноваційної діяльності промислового виробника необхідно аналізувати відповідні інноваційні проекти [8, с. 13].

Довготривалий і сталий розвиток підприємств є однією з основних проблем ринкової економіки. Зміни в ринковому середовищі вимагають створення адекватного механізму управління, за допомогою

якого можна підвищити ефективність виробництва.

Сучасні підприємства здійснюють оцінку ефективності інноваційної діяльності на основі комплексного підходу, який включає результативний, цільовий, витратний та статико-динамічний підходи.

Комплексний підхід до оцінки ефективності інноваційної діяльності дає змогу вирішити такі завдання, як оцінка кінцевого результату здійснення інноваційної діяльності (результативний підхід); оцінка ступеню досягнення поставлених цілей підприємства (цільовий підхід); оцінка ефективності здійснення витрат на досягнення кінцевого результату від інноваційної діяльності з урахуванням її складності, тривалості та динамічності (витратний та статико-динамічний підходи).

Перевагою цього підходу є те, що він відображає ступінь ієрархічності кожного підходу, які одночасно можуть бути необхідними умовами визначення ефективності інноваційної діяльності.

На основі роботи О.І. Маслака та Л.А. Квятковської сформувалася сучасна система показників оцінки економічної ефективності інноваційної діяльності:

1. Норма прибутку – це коефіцієнт, який розраховується як відношення середньорічного прибутку від інновації до одноразового первісного капіталу, який витрачено для реалізації цієї інновації.
2. Період окупності – це показник, який відображає термін повертання коштів через отриманий від інновацій прибуток. Чим він менший, тим ефективнішим вважається проект.
3. Чистий приведений дохід – розраховується як теперішня вартість грошових потоків за весь період, зменшена на теперішню вартість інвестиційних витрат за цей самий період. За наявності кількох варіантів здійснення інноваційного проекту вибирають варіант із максимальним показником чистого приведенного доходу.
4. Індекс рентабельності PI (Profitability Index) розраховується як відношення теперішньої вартості прибутку за період інноваційного проекту до обсягів інвестицій у цей проект. Якщо показник індексу рентабельності більший за одиницю, то чиста теперішня вартість інноваційного проекту позитивна. Крім того, показник індексу рентабельності буде більшим, коли інвестиції будуть меншими;
5. Внутрішня норма дохідності IRR (Internal Rate of Return) – це норма дисконтування, за якої чиста теперішня вартість інновації дорівнює нулю, тобто дисконтовані грошові потоки інвестиційних витрат та прибутків стають однаковими.

Сьогдні важливим елементом оцінки ефективності інноваційної діяльності є оцінювання соціальних результатів діяльності підприємства чи людини. Соціальний результат інноваційного продукту, оцінюваний економічною мірою, є одночасно і соціальним, і економічним явищем, тому що задовольняє як економічні, так і соціальні потреби суспільства. Соціальні ефекти інновацій передусім сприяють творчому розвитку людини та змінюють концепцію трудової діяльності, перетворюючи працю з монотонної на творчу. Подальша інформатизація суспільства і в подальшому буде сприяти поглибленню цих процесів.

Система інноваційного управління повинна бути спрямована на формування ефективної політики нововведень, що дає змогу підприємству функціонувати, уникаючи кризових ситуацій, та займати провідні позиції [7, с. 218].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, ефективність інновацій – це величина, що визна-

чається конкретною здатністю інновацій зберегти певну кількість трудових, матеріальних і фінансових ресурсів із розрахунку на одиницю створених продуктів, технічних систем, структур. Інновації є ключовими елементами оптимального реагування на зовнішні зміни та забезпечення виживання в умовах високої конкуренції.

Система фінансово-економічних показників найбільш повно розкриє інформацію про стан інноваційної діяльності на підприємстві (стан інноваційного потенціалу та інноваційних можливостей, фінансову стійкість підприємства до інноваційного розвитку) та дасть змогу обґрунтувати інноваційну стратегію.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Попова Н.О. (2014) «Науково-теоретичні основи управління інноваційним розвитком на підприємстві», Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу, № 4(16), с. 133, 136.
2. Малюта Л. Оцінювання рівня інноваційного розвитку промислового підприємства [Електронний ресурс] / Л. Малюта // Соціально-економічні проблеми і держава. – Вип. 1 (4). – 2011. – Режим доступу : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11mlyrpp.pdf>.
3. Чорна М.В. Оцінка ефективності інноваційної діяльності підприємств : Ч45 монографія / М.В. Чорна, С.В. Глухова. – Харків : ХДУХТ, 2012. – С. 210, 216.
4. Литвин З.Б. Необхідність аналізу інвестиційно-інноваційної діяльності підприємства в сучасних умовах господарювання [Текст] / Зоряна Богданівна Литвин // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2016. – Том 25. – № 2. – С. 99.
5. Литвин З.Б. Аналіз взаємозв'язку інвестиційної та інноваційної діяльності підприємства /З.Б. Литвин // Кримський економічний вісник. – № 6 (13) грудень. – 2014. – С. 95.
6. Інноваційний механізм управління суб'єктами господарювання: монографія / за заг. Редакцією П.П. Микитюка. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ», 2014. – 450 с.
7. Черешнюк О.М. Оцінка ефективності інноваційної діяльності промислових підприємств [Текст] / Оксана Михайлівна Черешнюк // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В.А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль :Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2014. – Том 15. – № 3. – С. 218, 379.
8. Бабчинська О.І., Левченко А.Р. Особливості оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємства / Вісник Хмельницького національного університету 2014, № 4, Т. 1. – С. 13.
9. Маслак О.І. Система оцінки показників інноваційного потенціалу промислового підприємства [Електронний ресурс] / О.І. Маслак, Л.А. Квятковська // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» – Режим доступу до ресурсу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=298>.